
Qarindoshlik atamalarining ijtimoiy va madaniy funksiyasi: o'zbek tilida qarindosh bo'lmagan shaxslarga murojaat

Axtamova Nigora Baxtiyorovna

axtamova.nigora@mail.ru

Tayanch doktorant,
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya Ushbu maqola O'zbek madaniyatida qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladigan qarindoshlik nomlarini lingvistik va lingvomadaniy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqotda mazkur atamalarning ijtimoiy, madaniy va tilshunoslik aspektlari batafsil yoritilib, ular orqali hurmat, yaqinlik, samimiyat va ijtimoiy normaning ifodaligi aniqlanadi. Asosiy e'tibor erkak va ayollarga nisbatan ishlatiladigan nomlar, shuningdek, umumiy hurmatni bildiruvchi atamalarning nutqiy vaziyatga bog'liq qo'llanishiga qaratiladi. Maqolada ushbu birliklarning yosh, jins va ijtimoiy mavqega ko'ra farqlanishi, shuningdek muloqot jarayonidagi kommunikativ va pragmatik funksiyalari tahlil qilinadi. Qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladigan qarindoshlik nomlari o'zbek jamiyatida ijtimoiy va madaniy me'yorlarni aks ettiruvchi muhim vosita sifatida baholanadi. Shu bilan birga, ular tilning ijtimoiy va madaniy funksiyalarini o'rganish uchun qimmatli ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu atamalar orqali ifodalanuvchi hurmat, yaqinlik, samimiylik, mehribonlik kabi hissiy-ma'naviy qadriyatlar, shuningdek, ularning ijtimoiy normalarni mustahkamlashdagi roli turadi. Ushbu murojaat shakllarining qo'llanilishi tizimli tahlil qilinib, ularning yosh, jins, ijtimoiy mavqe, aloqaning darajasi va nutqiy vaziyat (rasmiy/norasmiy, oilaviy/ommaviy)ga qarab qanday farqlanishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar Qarindoshlik nomlari, ijtimoiy hurmat, o'zbek madaniyati, tilshunoslik, erkak, ayol, xol, murojaat, samimiyat

---

Социально-культурная функция родственных терминов: обращение к неродственным лицам в узбекском языке

Ахтамова Нигора Бахтиёровна

axtamova.nigora@mail.ru

Докторант,
Бухарский государственный университет

Аннотация В данной статье анализируются термины родства, используемые в узбекской культуре для обозначения неродственных лиц, с лингвистической и лингвокультурной точек зрения. Исследование подробно рассматривает социальные, культурные и лингвистические аспекты этих терминов и выявляет их выражение уважения, близости, искренности и социальных норм. Основное внимание уделяется использованию имен для мужчин и женщин, а также терминов, выражающих общее уважение, в зависимости от ситуации общения. В статье анализируется дифференциация этих единиц по возрасту, полу и социальному статусу, а также их коммуникативные и прагматические функции в процессе коммуникации. Термины родства, используемые в узбекском обществе для обозначения

неродственных лиц, оцениваются как важный инструмент, отражающий социальные и культурные нормы. В то же время они служат ценным научным источником для изучения социальных и культурных функций языка. Рассматриваются эмоциональные и духовные ценности, выражаемые этими терминами, такие как уважение, близость, искренность и доброта, а также их роль в укреплении социальных норм. В статье систематически анализируется использование этих форм обращения, показывая, как они различаются в зависимости от возраста, пола, социального статуса, уровня коммуникации и ситуации общения (формальная/неформальная, семейная/общественная).

Ключевые слова *Родственные имена, социальное уважение, узбекская культура, лингвистика, мужчина, женщина, тетя, обращение, искренность*

Social and Cultural Function of Kinship Terms: Addressing Non-Related Persons in Uzbek

Akhtamova Nigora Bakhtiyorovna

axtamova.nigora@mail.ru

PhD student,

Bukhara State University

Annotation *This article provides a linguistic and linguocultural analysis of kinship terms used to address non-relatives in Uzbek culture. The study examines the social, cultural, and linguistic aspects of these terms, revealing how they express respect, closeness, sincerity, and social norms. Particular attention is paid to forms of address applied to men and women, as well as to general honorific terms whose use depends on specific speech situations. The article analyzes how these forms differ according to age, gender, and social status, and explores their communicative and pragmatic functions in the process of interaction. Kinship terms used for non-relatives are evaluated as an important means of reflecting social and cultural norms in Uzbek society. At the same time, they serve as a valuable scholarly source for studying the social and cultural functions of language. The emotional and moral values conveyed through these terms – such as respect, closeness, sincerity, and kindness – as well as their role in reinforcing social norms, are highlighted. The study presents a systematic analysis of the use of these forms of address and demonstrates how they vary according to age, gender, social status, degree of familiarity, and speech situation (formal/informal, family/public).*

Keywords *Kinship names, social respect, Uzbek culture, linguistics, man, woman, aunt, address, sincerity*

Kirish

Qarindosh bo'lmagan kishilarga nisbatan qarindoshlik terminlarining ishlatilishi ijtimoiy-lingvistik va pragmatik hodisa bo'lib, u nutqda muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi

munosabatni yumshatish, yaqinlashtirish yoki ijtimoiy maqomni belgilash vazifasini bajaradi. O'zbek tilshunosligida keyingi vaqtlarda yaratilgan ilmiy ishlardan biri B. O'rinboyevning qavm-qarindoshlik atamalarining bir

tomonlama xususiyatini, ya'ni undov, murojaat anglatuvchi so'zlar qatoridagi formasinagina tekshirishga bag'ishlangan asaridir. Ma'lumki, har qanday terminlar, shu jumladan, qavm-qarindoshlik terminlari ham qanchalik turg'un bo'lmasin, zamon o'tishi, jamiyatning o'zgarishi, oila, nikohning yangi shakllari va ular o'rtasidagi munosabatlarning o'zgarishi bilan ishlatilib kelinayotgan qavm qarindoshlik atamalarining ma'no doirasi ham kengayadi, yangi turlari paydo bo'ladi (Karshibayeva, 2024; 2-3).

Qarindoshlik terminlari aslida biologik yoki nikoh orqali bog'langan shaxslarni ifodalasa-da, real nutqda ular ko'pincha qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan qo'llanadi. Bunday qo'llanish metaforik, pragmatik va madaniy xarakterga ega.

Masalan:

- *aka, opa* – begona bo'lsa ham hurmat ifodasi;
- *dada, ona* – mehr, yaqinlik yoki yosh jihatidan ustunlik;
- *uka, singil* – yosh kichiklik va g'amxo'rlik ma'nosi.

"Buvi", "bobo", "ona" va "dada" kabi norasmiy so'zlar ko'plab odamlarning bobo va buvilari bilan bo'lgan hissiy va maxsus munosabatlarini ifodalaydi, bu ularning avlodlar davomida sevgi va barqarorlikni ta'minlashdagi rolini ta'kidlaydi (Baratova, 2025; 2).

1. Qarindosh bo'lmagan yoshi ulug' kishilarga nisbatan bobo yoki buvi termini ko'p qo'llaniladi. Ko'chada/mahallada:
– *Bobo, yo'lni kesib o'tishda yordam beraymi?*
2. Bozorda:
– *Buvi, sabzingiz nech puldan?*
3. Jamoat transportida:
– *Bobo, marhamat, o'tirib oling.*
4. Qishloq yoki mahalla muhitida:
– *Buvi, suv qayerdan olinadi?*
5. Bolalar nutqida (ota-onaning ta'siri bilan):
– *Bobo kelyapti, salom ber!*

6. Norasmiy suhbatda:

– *Bu boboni hamma taniydi, juda dono odam.*

Bu misollarda "bobo" va "buvi" biologik qarindoshlikni emas, balki:

hurmat, yosh ustunligi, samimiylik, ijtimoiy yaqinlik kabi lingvomadaniy ma'nolarni ifodalaydi.

Hurmat va odob ifodasi: Qarindosh bo'lmagan kishiga qarindoshlik termini bilan murojaat qilish nutqni muloyimlashtiradi:

– *Opa, yordam berib yuboring.*

– *Aka, bu yo'l qayerga olib boradi?*

Bu holatda termin ijtimoiy masofani yaqinlashtiradi.

Yosh va ijtimoiy maqomni belgilash

Termin tanlovi muloqot ishtirokchilarining yoshi va mavqeiga bog'liq:

– kattaga – *aka, opa, ota, ona*; kichikka – *uka, singil, bolam.*

O'tkir Hoshimovning "Umr savdosi" hikoyasidan olingan ushbu parchadagi "singlim" so'zi to'g'ridan-to'g'ri qarindoshlik ma'nosida emas, balki ko'chma, pragmatik murojaat ma'nosida qo'llangan.

Bir mahal qizil luks "Jiguli" osoyishta silkinib Xurshidadan xiyol nariroqda to'xtadi. Xurshida qo'l ko'tarmagani uchun ham e'tibor bermadi. Lekin o'sha tomondan ovoz keldi:

– *Qayoqqa borasiz, singlim?*

Bu yerda "singlim":

– biologik singilni emas, yosh jihatidan kichik bo'lgan, begona ayol kishiga nisbatan ishlatilgan murojaat shaklidir.

– "Singlim" so'zi orqali so'zlovchi:

murojaatni muloyimlashtiradi, qo'pol yoki buyruq ohangidan qochadi, suhbatni odobsiz ko'rinmasdan boshlashga harakat qiladi.

Bu o'zbek nutq madaniyatiga xos xususiyatdir.

Ushbu murojaat: notanishlik masofasini qisqartiradi, suhbatga kirish uchun psixologik qulaylik yaratadi, ayol kishiga nisbatan himoyaviy va g'amxo'r ohangni yuzaga keltiradi.

O'tkir Hoshimovning "O'zbeklar" hikoyasidan olingan mazkur parchada ham "ukam" va "onamiz" so'zlari bevosita biologik qarindoshlikni emas, balki ijtimoiy-pragmatik va umumlashtiruvchi ma'nolarni ifodalaydi.

Iskandar tut panasida turgan tobutni ko'rib, ko'ngli buzilib ketdi. Tobutdan beriroqda, hozirgina mashinadan tushirilgan xarraklarda salla o'rgan, yaktak kiygan chollar o'tirishibdi.

– Bandalik-da, ukam!

Iskandar yonida turgan mahalla oqsoqoli Shokir akaga ma'nosiz qarab qo'ydi.

– Hammaning boshida bor, – oqsoqol xo'rsindi. – Onamiz boshqacha edilar-da, Jannati xotin edilar.

Bu yerda "ukam":

– Shokir akaning Iskandarga nisbatan ishlatgan murojaatidir, haqiqiy uka ma'nosida emas; yoshi kichik erkakka nisbatan aytiladigan samimiy, mehrlil va tasalli beruvchi murojaatdir.

Pragmatik vazifasi: qayg'u ichidagi odamni yupatish; o'zini katta, tajribali shaxs sifatida ko'rsatish; muloqotda yaqinlik va ijtimoiy iliqlik yaratish.

Bu holatda "ukam" so'zi kattalik–kichiklik munosabatini ham bildiradi.

"Onamiz boshqacha edilar-da..."

Bu yerda "onamiz": faqat Shokir aka va Iskandarning biologik onasini emas, balki mahalla, qarindosh-urug' yoki jamoa uchun aziz bo'lgan ayolni bildiradi.

Ma'no xususiyatlari:

– umumlashtiruvchi ma'no, hurmat va ulug'lash ifodasi, marhuma ayolning jamiyatdagi obro'sini ko'rsatadi.

Bu o'zbek an'anasida keng uchraydi: *"Onamiz vafot etdilar"* deyilganda, u hammaning onasi kabi e'zozlangan ayol ma'nosini beradi.

O'zbek xalqiga xos qarindoshlik terminlarining kengaygan ma'noda ishlatilishini, jamoaviy tafakkur va o'zaro mehr-oqibatni ifodalaydi.

Qarindoshlik terminlari bu yerda leksik birlik emas, madaniy va axloqiy qadriyat tashuvchisi sifatida namoyon bo'ladi.

"ukam" – yosh jihatdan kichik kishiga nisbatan aytilgan samimiy, tasalli beruvchi murojaat;

"onamiz" – butun jamoa tomonidan hurmat qilingan ayolni anglatuvchi umumlashtiruvchi, e'zozlovchi qarindoshlik terminidir.

Ikkala so'z ham qarindoshlikdan tashqari, pragmatik va madaniy ma'noda ishlatilgan bo'lib, asarning milliy ruhini kuchaytiradi.

Madaniyatshunoslar va tilshunoslar ko'rsatishicha, O'zbek tilining an'anaviy ijtimoiy strukturasi qarindoshlik nomlari faqat ro'yxatdagi oilaviy a'zolar bilan cheklanmaydi: ular tanishlar, do'stlar va boshqa hurmatga loyiq shaxslarga nisbatan ham ishlatiladi. O'zbek qarindoshlik terminologiyasida ota va ona tomonidan qarindoshlar uchun alohida atamalardan foydalanish bu madaniy urg'uni aks ettiradi (Xalilova, 2024; 4).

Natijalar

Erkaklarga nisbatan ishlatiladigan nomlar.

Aka–yoshi kattaroq yoki hurmatga loyiq erkaklarga qo'llanadi; do'st yoki tanishlarga ham ishlatiladi.

"AKA" SO'ZINING IJTIMOY–PRAGMATIK QO'LLANISHI (ASARLAR MISOLIDA)

Qo'llanish turi	Asardan misol	Izoh
Yoshi kattaroq erkakka hurmat	<i>"Shokir aka chuqur xo'rsinib qo'ydi."</i> (O'. Hoshimov)	Bu yerda "aka" biologik qarindoshlikni emas, balki yosh va obro'ga asoslangan hurmatni bildiradi.
Mahalla yoki jamoada e'tiborli shaxs	<i>"Karim akaning gapi mahallada o'tardi."</i> (zamonaviy nasrga xos)	"Aka" so'zi shaxsning ijtimoiy mavqeini va obro'sini ko'rsatadi.
Do'stona, samimiy munosabat	<i>"Otabek aka bilan uzoq suhbatlashdim."</i> (A. Qodiriy uslubiga xos)	So'zlovchi va Otabek qarindosh emas, ammo "aka" orqali yaqinlik va hurmat ifodalanadi.
Notanish kishiga muloyim murojaat	<i>"Aka, bir yordam qilib yuboring."</i> (kundalik nutqqa yaqin badiiy tasvir)	"Aka" bu yerda nutqni yumshatuvchi, odobli murojaat vazifasini bajaradi.
Kattalik-kichiklik munosabati	<i>"Tushundingmi, aka?"</i> (dialogik nutq)	Yosh jihatdan katta bo'lgan erkakka nisbatan ierarxik hurmat ifodalanadi.

1-jadval.

Amaki – ota qarindoshi bo'lmagan, lekin ijtimoiy hurmatga loyiq kattalar uchun ishlatiladi.

"AMAKI" SO'ZINING O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDAGI QO'LLANISHI

Asar nomi	Vaziyat (kontekst)	"Amaki" so'zining ma'nosi	Izoh
"O'zbeklar"	Bola yoki yosh kishi yoshi katta erkakka murojaat qiladi	Hurmatli, ota o'rnidagi begona erkak	Bu yerda "amaki" biologik qarindoshlikni emas, balki kattaga hurmat va odobni ifodalaydi. Milliy muloqot madaniyatiga xos.
"Dunyoning ishlari"	Mahalla yoki kundalik suhbat jarayoni	Yoshi katta, hurmatga loyiq erkak	"Amaki" so'zi orqali yozuvchi samimiylik va yaqinlikni kuchaytiradi, notanish odam bilan ham iliq munosabat o'rnatiladi.
"Ikki eshik orasi"	Yosh qahramon hayot tajribasiga ega erkakka murojaat qiladi	Tajribali, katta yoshli erkak	Bu qo'llanish kattalik-kichiklik munosabatini va so'zlovchining kamtarligini bildiradi.
"Dunyoning ishlari" (xalqona dialoglar)	Bola yoki o'smir notanish erkak bilan gaplashadi	Ota yoshidagi begona erkak	"Amaki" bolalar nutqida ota obraziga yaqin hurmat shakli sifatida ishlatiladi.
"O'zbeklar" turkumi	Jamoa ichida e'tiborli erkakka murojaat	Hurmat ramzi bo'lgan umumiy murojaat	Bu yerda "amaki" shaxsning ijtimoiy obro'sini ko'rsatadi, qarindoshlik ma'nosi yo'q.

2-jadval.

Muhokama

Ushbu nomlar ijtimoiy kontekst va yoshga qarab turlicha qo'llanadi. Ularning funksiyasi o'ziga xos madaniy kodlarni o'z ichiga oladi va tildagi hurmat belgilarini normativlashtiradi. Masalan, "aka" yoki "opa" atamalari nafaqat yoshi kattalarni, balki ijtimoiy mavqe jihatdan hurmatga loyiq shaxslarni ham ifodalaydi. Shu jihatdan, qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladigan nomlar ijtimoiy sathlar va muhitga moslashgan lingvistik texnikadir. Qarindoshlik terminlarining qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan qo'llanishi o'zbek tilining muhim ijtimoiy-pragmatik xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bunday birliklar nutqda faqat qarindoshlik munosabatini bildirish bilangina cheklanmay, balki hurmat, samimiylik, yosh ustunligi, ijtimoiy maqom va jamoaviylik kabi ma'nolarni ham ifodalaydi. Bu holat o'zbek xalqining milliy tafakkuri, muloqot madaniyati va axloqiy qadriyatlarini bilan uzviy bog'liqdir. Turkiyshunoslikda qarindoshlik atamalari turli tillar materiallari asosida E.V. Sevortyan, V.I. Tsintsius, L.A. Pokrovskaya, I. Ismoilov, H.G. Yusupov, N.V. Bikbulatov, R.G. Muhammedova, A. Djumakulov, L. Ongarbekova, V. Butanaev. Qarindoshlik atamalari I. Ismoilov tomonidan turkiy tillarda chuqur o'rganilgan (Madaminova, 2022; 1-3).

O'zbek madaniyatida qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladigan qarindoshlik nomlari madaniy va lingvistik jihatdan ijtimoiy hurmat va samimiyatni aks ettiradi. Bu nomlar, shuningdek, tilning ijtimoiy nutq qoidalarini va samimiyat intonatsiyasini ko'rsatadi. Shu sababli, tilshunoslik, etnografiya va madaniyatshunoslik tadqiqotlarida ular muhim ob'ekt hisoblanadi.

Qarindoshlik atamalari odatda genetik yoki nikoh orqali bog'langan oilaviy munosabatlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Ammo til va madaniyat doirasida ba'zi qarindoshlik atamalari qon-qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ham vosita sifatida qo'llanilishi mumkin. Ushbu fenomenni

tahlil qilishda quyidagi aspektlarga e'tibor qaratish lozim:

1. Leksik-semantik kengayish

Turk va o'zbek tillarida qarindoshlik so'zlari leksik jihatdan uch asosiy guruhga bo'linadi:

- *Qon-qarindoshlik atamalari:* ota, ona, aka, opa, singil, aka-uka kabi. Bu atamalar birodarlar va ota-ona, bobolar bilan genetik bog'liqlikni aks ettiradi.
- *Nikohdan kelib chiqqan atamalar:* er, xotin, kuyov, kelin, qaynoqa-tomondan qarindoshlar. Ushbu atamalar nikoh orqali bog'langan shaxslarni anglatadi.
- *Yaqinlik yoki do'stona munosabatlar nomlari:* masalan, "tutingan ona", "tutingan bola", bu atamalar metaforik ma'noda yoki hurmat ifodasi sifatida ishlatiladi va aslida qonda bog'lanmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladi.

Qon-qarindosh bo'lmagan shaxslarni nomlashda ko'pincha hurmat, yashash sharoiti yoki madaniy qabul qilish omillari rol o'ynaydi. Misol uchun, bir kishiga ota yoki opa deb murojaat qilish ijtimoiy yaqinlik, yetakchilik, yoshi kattaligi yoki o'rganishdagi roli bilan belgilanadi, lekin genetik aloqa mavjud emas. Qarindoshlik atamalari hurmat belgisi sifatida xizmat qiladi, yuzga tahdid soluvchi xatti-harakatlarni yumshatadi va ijtimoiy ierarxiyani mustahkamlaydi. Bu atamalar ko'p funksiyali bo'lib, bir vaqtning o'zida lingvistik, ijtimoiy va madaniy darajalarda ishlaydi. (Mamatqulova, 2025; 3-4).

2. Madaniy va kommunikativ kontekst

- Oilaga qarindosh bo'lmagan, lekin uzoq o'zaro ishonchli munosabatdagi shaxsga "aka", "opa" yoki "buva" deb murojaat qilinishi odatiy. Bu holatda atama ijtimoiy rolni ifodalaydi.

"BUVA" SO'ZINING O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDAGI QO'LLANISHI

Asar nomi	Vaziyat (kontekst)	“Buva” so‘zining ma’nosi	Pragmatik va ijtimoiy roli	Izoh
“Dunyoning ishlari”	Bolalar yoshi katta, tajribali cholga murojaat qiladi	Biologik bobosi emas, tajribali va donishmand shaxs	Hurmat, muloyimlik, ijtimoiy maqom	“Buva” so‘zi metaforik ma’noda ishlatiladi, shaxsni hurmat qilish va e‘zozlash vositasi sifatida qo‘llanadi
“O‘zbeklar” (turkum)	Mahalla oqsoqoliga bolalar murojaati	Mahallada hurmatga sazovor, oqsoqol shaxs	Axloqiy mavqe va jamiyatdagi hurmatni ifodalaydi	Bu yerda “buva” shaxsning ijtimoiy roli va ma’naviy obro’sini bildiradi
“Ikki eshik orasi”	Yosh qahramon hayot tajribasiga ega yoshi katta shaxsga murojaat qiladi	Donishmand tajribali erkak	Kattalik–kichiklik munosabatini ko‘rsatadi, maslahatga tayyorligini bildiradi	Qarindosh bo‘lmagan shaxsni ma’naviy qarindosh sifatida qabul qilish ifodalanadi
“Dunyoning ishlari” (dialoglar)	Begona, yoshi katta chol bilan suhbat	Oqsoqol, tajribali, hurmatli shaxs	Nutqni muloyimlashtiradi, e’tirof bildiradi	“Buva” so‘zi ijtimoiy va madaniy normani aks ettiruvchi pragmatik birlik sifatida ishlatiladi

3-jadval.

- Jamiyatda uzoq muddat birga yashaydigan yoki yordam beradigan shaxslarga qarindoshlik atamalari berish ularni oilaning bir qismi sifatida qabul qilishni anglatadi.

Vaqtning o‘tishi, o‘zbek xalqi hayotida yuz bergan zo‘r iqtisodiy, siyosiy, madaniy o‘zgarishlar tilimizning lug‘at tuzilishini ham o‘zgartirdi, ko‘pgina qon qarindoshlik atamalari eskirdi, iste‘moldan doirasidan chiqdi, bir turkum atamalarning ma’no doiralari kengaydi va o‘zgarishga uchradi. Ma’lumki, o‘zbek xalqi o‘zining tarixiy taraqqiyot jarayonida turli sistemadagi tillarda gapiruvchi ko‘pgina xalqlar bilan birga hayot kechirdi, aralashdi (Sabirova, 2025; 2-3). Hamma tillar qon-qarindoshlik atamalariga ega bo‘lganligi tufayli, lug‘at tarkibiy qismi universal hisoblanadi, lekin jamiyatdan jamiyatgacha farq

qiladi. Qarindoshlik tizimi odatda naslga va nikohga asoslanadi, ammo qarindoshlik aloqalari quyidagi mezonlarga asoslanadi: o‘zaro kelishuv, avlod, yosh, jins va shular asosida qarindoshlik tizimi paydo bo‘ladi. Qarindoshlik tizimlari, bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi, ammo bir-biriga o‘xshash emas. Shuni ta’kidlash kerakki, qarindoshlik ma’nosini ifodalovchi leksemalarning yaratilish davri juda qadim ibtidoiy jamoa tuzum davrlariga borib taqaladi. Davr mahsuli sifatida qarindoshlar orasidagi munosabatlarni ifodalab keladi (Sabirova, 2025; 2-3).

- Ba‘zan tilshunoslar qarindoshlik atamalarining metaforik funksiyasini ta’kidlaydi; masalan, akalarcha yoki bobosimon intizom, onalik roli. Bu til imkoniyatlarining kengligini ko‘rsatadi.

Qarindoshlik atamasi	Asar nomi	Vaziyat / Kontekst	Metaforik ma'no	Pragmatik / ijtimoiy roli
Aka	<i>O'zbeklar</i>	Mahalla oqsoqoli yoki yoshi kattaroq erkak yoshlarga maslahat beradi	Akalarcha intizom, boshqaruv va tartib	Yoshi katta shaxsning tarbiyaviy va jamoaviy boshqaruv rolini aks ettiradi
Buva	<i>Dunyoning ishlari</i>	Bolalar yoshi katta cholga murojaat qiladi; ularni nasihat bilan yo'l-yo'riq ko'rsatadi	Bobolarcha intizom, tajriba, oqilona maslahat	Tajribali shaxsning ijtimoiy va axloqiy rahbarlik funksiyasini ifodalaydi
Ona	<i>O'zbeklar</i>	Jamoadada ayol kishi hamma uchun rahbarlik qiladi, g'amxo'rlik qiladi		

4-jadval.

Qon-qarindosh bo'lmagan shaxslarga nisbatan ishlatiladigan qarindoshlik nomlarini tahlil qilishda quyidagi mezonlar qo'llaniladi:

- Ijtimoiy o'rni: shaxs oila yoki guruh ichidagi rolini qanchalik aks ettiradi.
- Nutq konteksti: rasmiy, norasmiy, do'stona yoki hurmatga asoslangan.
- Madaniy xususiyat: turkiy, o'zbek yoki boshqa madaniyatlarda bu atamalarning urf-odatga asoslanishi.
- Morfologik va semantik moslik: atamaning qaysi guruhga mansub ekanligini aniqlash va uning konnotativ qiymati.

Xulosa

Qon-qarindosh bo'lmagan shaxslar uchun qarindoshlik atamalarin qo'llash – bu lingvistik, psixologik va madaniy vosita sifatida qaraladi. U ijtimoiy yaqindoshlikni ifodalaydi,

hurmat va qo'llab quvvatlashni namoyon qiladi, shuningdek, tilning semantik resurslarini kengaytiradi. Bu fenomen ayniqsa turkiy va o'zbek madaniyatida kuchli ijtimoiy integratsiya va oila markaziylikni aks ettiradi. Misol: uzoq vaqt birga yashaydigan qo'shni yoki mentor bo'lgan shaxsga "aka" yoki "buva" deb murojaat qilish. Bu, shaxsiy genetik bog'lanish bo'lmagan holda ijtimoiy va madaniy yaqinlikni bildiradi. O'zbek madaniyatida ijtimoiy yaqinlik – shaxslar o'rtasidagi samimiylilik, hurmat va ishonch orqali yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni anglatadi. Bu yaqinlik nafaqat oilaviy yoki do'stlik asosida, balki milliy adabiyot, og'zaki ijod, axloqiy qadriyatlar va diniy-ta'limiy an'analarda ham o'z aksini topadi. Samimiylilik va hurmat orqali o'zaro yaqinlik jamiyatlardagi ijtimoiy barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Baratova, X. G. (2025). Ingliz va o'zbek tillaridagi qarindoshlik terminlarining lingvomadaniy xususiyatlari. *Biruni Journal*.
2. Karshibayeva, Y. (2024). Kinship terms of the Uzbek language. *Modern Science and Research*.
3. Madaminova, R. Y. (2022). The kinship terms of the Uzbek and Karakalpak nations (on the example of Uzbek dialects of Karakalpakstan). *Eurasian Scientific Herald*.

4. Mamatqulova, M. N. qizi. (2025). Pragmatic functions of kinship address terms and politeness strategies in Uzbek–English bilingual film dialogues. *Advances in Science and Education*.
5. Sabirova, Z. (2025). Turk va o‘zbek madaniyatida qarindoshlik atamalarining murojaat shakli sifatida ifodalanishi. *Social Sciences in the Modern World: Theoretical and Practical Research*.
6. Sabirova, Z. Sh. (2024). Turk va o‘zbek madaniyati—qarindoshlik atamalarining o‘rganilishi va lug‘atlarda qo‘llanilishi. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*.
7. Xalilova, Z. M. (2024). Semantic field of “kinship relations” in English and Uzbek languages. *PEDAGOGS International Research Journal*.